

Respublika ma'naviyat va ma'rifat markazi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti

**IJTIMOY FAOLLIKKA
TAYANGAN TARAQQIYOTGA
ERISHISHNING
MA'NAVIY ASOSLARI**

**RESPUBLIKA MA'NAVIYAT VA MA'RIFAT MARKAZI
IJTIMOIY-MA'NAVIY TADQIQOTLAR INSTITUTI**

**IJTIMOIIY FAOLLIKKA TAYANGAN
TARAQQIYOTGA ERISHISHNING
MA'NAVIY ASOSLARI**

Toshkent 2025

UO‘K 316.42(08)

KBK 60.56

I-26

Ijtimoiy faollikka tayangan taraqqiyotga erishishning ma’naviy asoslari [Matn] : To’plam / R. Rashidov, I. Suvanov, M. Musayev, X. Serobov, K. To’rayev, A. Madraximov, L. Eshonqulov, S. Muhiddinova.- Toshkent: Miron-art-design, 2025.-633 b.

ISBN 978 9943 111 111

Mas’ul muharrir:

Olimjon Davlatov

filologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori

To’plab, nashrga tayyorlovchilar:

R.Rashidov, I.Suvanov, M.Musayev, X.Serobov, K.To’rayev,

A.Madraximov, L.Eshonqulov, S.Muhiddinova.

Ushbu to’plamda **“Ijtimoiy faollikka tayangan taraqqiyotga erishishning ma’naviy asoslari”** mavzuidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasiga yuborilgan ilmiy maqolalar jamlangan. Shuningdek, to’plam “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini “Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida amalga oshirishga oid Davlat dasturida belgilangan vazifalardan kelib chiqib, AL-9524115134-sonli “Markaziy Osiyo tarixini asl manbalar asosida o‘rganish” mavzusidagi amaliy tadqiqot loyihasi doirasida Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti tomonidan tayyorlandi.

To’plam siyosatshunoslik, sotsiologiya, din, falsafa, ma’naviyat, ta’lim yo’nalishlari mutaxassislari, ilmiy tadqiqotchilar, magistr va bakalavr talabalar hamda keng o’quvchilar ommasiga mo’ljallangan.

ISBN 978 9943 111 111

© **Miron-art-design**

© **Toshkent 2025**

IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA O‘ZBEKISTONLIK “MEHNAT ARMIYACHILARI”NING MA’RIFIY FAOLIYATI

Kurbanov Xurshid Raupovich,
Navoiy davlat universiteti dotsenti
tarix fanlari nomzodi

Ittifoq Mudofaa Qo‘mitasining 1942 yil 14 oktabrdagi №2414-sonli “o‘ta mahfiy” qarori bilan O‘zbekistondan 150 ming kishi Ural hududlaridagi ishlab chiqarish va sanoat korxonalariga ishlash uchun safarbar etildi. Ular 110 dan ortiq ishlab chiqarish, qurilish va sanoat obyektlarida og‘ir mehnat qildilar. [1]

Safarbar etilganlar orasida ommaviy-madaniy tadbirlar, ayniqsa targ‘ibot-tashviqot tadbirlari o‘tkazish ham yo‘lga qo‘yilgan. Bu tadbirlarga VKP(b) partiya qo‘mitalarining yo‘riqchilari va targ‘ibot-tashviqot bo‘limlari boshliqlari mas‘ul bo‘lib, byuro va plenumlarga hisobot berib borilgan. Tabdirlarda o‘z uyidan uzoqda bo‘lgan ishchilarga mehnat samaradorligi va majburiyati, jahon urushida g‘alaba qilish uchun mehnat qilish lozimligi tushuntirilib, millatlarning an‘ana, odatlari, yashash tarzi, ularning ma‘lumot darajasi, tilni bilishi va boshqa qadriyatlari birmuncha inobatga olingan. Bu kabi tadbirlar asosan, 1943 yilning bahoridan har bir yotoqxona yoki qo‘rg‘on hududida tashkil qilinadigan milliy choyxonalarda o‘tkazilgan. Uchrashuv va suhbatlar samovar, ko‘k choy ustida, sharq an‘analariga binoan tashkil qilinib, ishchilardan tuzilgan milliy havaskorlik jamoalarining chiqishlari ham bo‘lib turgan. Bu vaqtda ko‘plab qurilish zavodlarida mahalliy choyxonalar tiklangan. Masalan, Chelyabinsmetallsanoati qurilish boshqarmasi №5-qurilish otryadida ishlagan mehnat armiyachilari uchun “Qizil choyxona”lar ochilgan [2].

Choyxonalar nafaqat dam olish joyi balki, mamlakat hayotida ro‘y berayotgan voqea va yangiliklardan xabardor bo‘ladigan, hatto badiiy adabiyotlarni mutolaa qiladigan doimiy joyga aylangan. Mehnat

armiyachilarining borayotgan harbiy-siyosiy jarayonlarni milliy tillarida eshitish va o'qishlari uchun Chelyabinsk viloyati korxonalari nomiga O'zbekistondan har oyda gazetalar yuborilgan.

Gazetalardan tashqari Janubiy Uralning 17 ta korxonasining 55 ta kutubxonasida O'zbekistonda Ikkinchi jahon urushi yillarida nashr qilingan davriy adabiyotlardan mavjud bo'lgan. 1943 yilning may oyidan boshlab o'zbekistonlik mehnat armiyachilari ishlaydigan Ittifoqning qolgan viloyatlariga jami 7460 nusxada o'zbekcha "Qizil O'zbekiston", hamda 1500 nusxada rus tilidagi "Pravda vostoka" gazetasi yuborilgan [3].

Bu davrda hududda mahalliy davriy nashrlar ham chop etilib, "Chelyabinskiy rabochiy", "Magnitogorskiy rabochiy", "Elektroslav", "Za stalinskiy metall", "Orskiy rabochiy", "Gvardeyets truda" kabi gazetalar, bundan tashqari, "Chelyablag" lageri aholisi uchun "Madaniy-tarbiyaviy bo'lim byulleteni" nashr qilingan. Shuningdek, mehnat armiyachilari turadigan yotoqxonalarda milliy tillarda devoriy gazetalar chiqarish ham urf bo'lgan.

Davriy matbuotdan tashqari o'zbek, tojik va turkman tillarida grammatika plastinkalarini eshitish ham mumkin edi [4].

Ommaviy-targ'ibotlarni jonlantirish va ta'sirchanligini oshirish maqsadida "rus tilini biladigan o'zbek, qozoq, tojik va boshqa millatlar orasidan targ'ibotchilar va ommaviy tadbirlarni olib boruvchilar shakllantirilgan". Ular uchun tashkil qilingan ikki haftalik o'quv kurslarida "O'zbekiston mehnatkashlarining jahon urushida ishtiroki haqida", "Ittifoq xalqlari do'stligi", "Stalin Urali - Qizil Armiyaning qudratli arsenali" kabi mavzularda ma'ruzalar asosida korxonalarda o'zbek va qozoq targ'ibotchilari uchun qisqa muddatli seminarlar o'tkazilgan. Mehnat armiyachilari orasidan targ'ibotchilar va ommaviy ishlarni olib boruvchilarni tayyorlash uchun VKP(b) Chelyabinsk viloyati partiya qo'mitasining targ'ibot va tashviqot bo'limi 54 soatlik dastur ishlab chiqib, uning 40 soati ma'ruza va 14 soati suhbat uchun ajratilgan.

Ommaviy-siyosiy targ'ibotlarni samarali bajarish maqsadida tayyorlangan ayrim ma'ruzachilar hatto asosiy ish joylaridan holi qilinib, ishlab chiqarish ishlaridan ozod qilingan. 1944 yilning martiga kelib

Chelyabinsk viloyatining 19 ta korxonasida 23 ta ishdan ozod qilingan targ'ibotchi faoliyat yuritgan. Chkalov viloyati Novotroitsk sanoat maydonidagi mehnat jamoalarida qozoq va o'zbek millatiga mansub bo'lgan 44 nafar targ'ibotchi ishlaganligi, shular jumlasidan.

VKP(b) MQ ko'rsatmasi bo'yicha Janubiy Uraldagi targ'ibot ishlarida O'rta Osiyo kompartiyalari vakillari ham jalb qilingan. VKP(b) MQ kotibiyatining 1943 yil 10 maydagi qaroriga muvofiq, O'zbekistondan 29 nafar partiya xodimlari tanlab olinib, ular bilan maxsus seminar o'tkazilib, asli o'zbekistonlik bo'lgan mehnat armiyachilari bilan siyosiy-tarbiyaviy ishlarni olib borish uchun Sverdlovsk, Chelyabinsk va Chkalov viloyatlariga jo'natilganlar [5].

1944 yilning birinchi choragida Chelyabinsk viloyati korxonalarida Qozog'iston, Turkmaniston va O'zbekiston kompartiyasi MKning uchtdan vakili va Qirg'iziston kompartiyasi MK ning 5 nafar vakili ushbu ishlarda band bo'lgan. Safarbar etilgan o'rta osiyolik ishchilar bilan joylarda ish olib borishda O'rta Osiyo respublikalarining mashhur bo'lib ulgurgan va o'quvlarida 1000 nafargacha ishchilar bo'lgan Faxriddinov kabi voizlar nomlari mashhur bo'lgan. Ular orasida, qirg'iz Fotima Mamiraliyeva, turkman D.Xusimavoiz, o'zbek Yusupov, o'zbek va qozoq tillarini biladigan Selimonov kabilarni sanash mumkin [6].

Shunga qaramasdan barcha korxonalarda ham bu kabi tadbirlar, kitob mutolaasi va matbuotchi bilimdonlar o'quvlari tashkil qilinmagan. Jumladan, "Magnitstroy" trestida mehnat armiyachilarining yotoqxonolari va choyxonada doimiy biriktirilgan targ'ibotchilar bo'lmaganligi sababli mehnatkashlar orasida targ'ibot ishlari olib borilmagan. Shuningdek, Mednogorsk shahrida sulfat kislota zavodida ham mehnat armiyachilarining yotoqxonalarida siyosiy-tarbiyaviy ishlar olib borilmasligi va gazetalar o'qilmasligi aniqlangan. Chkalov parovoz ta'mirlash zavodida siyosiy-targ'ibot ishlariga Qizil armiya harbiy xizmatchilari jalb etilgan. Ular 1943 yilning aprel-avgust oylarida ishchilari bilan yigirma olti marta "urush kunlarida Ittifoq xalqlarining do'stligi - g'alabamiz garovi", "joriy holat to'g'risida" kabi mavzularida

suhbatlashilgan. Har bir chiqishlarda o‘rtacha 200 nafar O‘zbekiston va Qozog‘iston ishchilari ishtirok etganliklari manbalarda qayd etilgan. [7].

Bu kabi holatlar “Yujuraltyajstroy” trestining №516-zavod qurilishida ishlayotgan o‘zbek va qozoqlar orasida ham tashkil qilinmagan, milliy tillardagi gazetalar yetib bormagan, sovet-german frontidagi harbiy harakatlar to‘g‘risida suhbatlar o‘tkazilmagan.

Madaniy-oqartuv ishla orasida qurilish otryadlari klublarida milliy teatr-musiqqa to‘garaklari faoliyati ham yo‘lga qo‘yilganligini alohida ta’kidlash lozim. Mehnat armiyachilari zich yashaydigan joylarda o‘z milliy musiqa asboblariga, chiqishlariga ega bo‘lgan havaskorlik jamoalari tuzilgan. Bunga Chelyabinsk qurilish boshqarmasining №5-qurilish otryadini misol qilish mumkin.

O‘rta Osiyo mehnat armiyachilaridan tashkil topgan milliy havaskorlik ijodiy jamoalari qurilish va sanoat korxonalaridagi millatdoshlari madaniy chiqishlar qilganlar. “Magnitstroy” trestida Raimbekov rahbarligida mehnat armiyachilaridan iborat qozoq-o‘zbek ansambli tuzilgan. Ijodiy jamoa 1945 yil 23-24 mart kunlari Chelyabinsk viloyati sanoat korxonalarining havaskorlik xorlari va vokalchilari tanlovida ishtirok etgan va hakamlar tomonidan “...milliy qo‘shiqlarning eng yaxshi ijrosi va haqiqiy badiiy bezak” nominatsiyasida e’tirof qilingan. 1943 yilning bahorida Chkalov viloyatidagi ishchilar uchun Toshkent respublika filarmoniyasi artistlarining konsert dasturlari namoyishi tashkil qilingan.

Bundan tashqari Chelyabinsk, Kopeysk, Zlatoust va Magnitogorskda mehnat qiladigan ishchilar uchun “Azamat”, “Nasriddin Buxoroda” filmlari namoyishi ham tashkil qilingan.

1944 yilda Chelyabinskda ishchilar uchun zavod Madaniyat saroyida o‘zbek san’atkori Tamaraxonim ishtirokida konsert-uchrashuvi ham tashkil qilingan.

Xulosa sifatida ta’kidlash mumkinki, 1941-1945 yillar davomida O‘zbekistonlik “mehnat armiyachilari” o‘rtasida olib borilgan targ‘ibot-tashviqot ishlari Ikkinchi jahon urushi davrida Ittifoqining barcha aholi

qatlamlari orasida tashkil qilingan keng miqyosdagi tadbirlarning kichik bir qismi bo'lgan edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. GARF (Rossiya Federatsiyasining Davlat arxivi). Fond - 9517, ro'yxat -1, ish-26, 28-31-varaqlar.
2. OGACHO (Chelyabinsk viloyati birlashgan davlat arxivi). P-288-fond, 8-ro'yxat, 261-yig'ma jild, 56-varaq.
3. RGASPI (Rossiya ijtimoiy-siyosiy tarixi davlat arxivi). 17-fond, 122-ro'yxat, 50-yig'ma jild, 14-varaq.
4. RGASPI. 17-fond, 122-ro'yxat, 50-yig'ma jild, 38, 44-varaqlar.
5. RGASPI. 17-fond, 122-ro'yxat, 50-yig'ma jild, 14-varaq.
6. SDNIOO (Orenburg viloyati Markaziy xujjatlar davlat arxivi). 371-fond, 7-ro'yxat, 25-yig'ma jild, 33-varaqning orqa tomoni.
7. SDNIOO. 371-fond, 8-ro'yxat, 50-yig'ma jild, 61-varaq.

MA'NAVIY IDEAL: YANGI NIGOH VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Sultonov Fozil Hojievich

Jamoat arbobi, Turon FA akademigi

Hojiev Farhod Jumaboevich

O'zDJTU mustaqil tadqiqotchisi,

“O'zbekiston 24” telekanali bosh muharriri

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlar ta'lim-tarbiyasi, ularda yuksak vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishda buyuk ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy merosning roli va o'rni yoritilgan. Jumladan, ularning ma'naviy ideal shaxs sifatida ibratli hayotini chuqur o'rganib, ularga munosib voris bo'lishiga intilishning zarurati va ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, ma'naviy idealning inson kamolotiga erishishdagi o'rni,

84	Qadriyatlarning yoshlar va jamiyat rivojiga ta'siri Matupayeva Sh. Tosheva Marhabo Hamzayevna Abdurazzoqova Maftuna Olimjon qizi	466
85	Milliy qadriyatlarning ijtimoiy faoliyat va uzluksiz ta'limga ta'siri Ergashbayev Shohbozbek	470
86	Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni oiladagi farzand tarbiyasida tutgan o'rni Usmonova Maludaxon Xoshimovna	475
87	Ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand toifalarni qo'llab-quvvatlash milliy va umuminsoniy qadriyat sifatida Mahkamova Difuza Jo'raqulovna	481
88	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalalari Shodiyeva Mehribon Amin qizi	488
89	V SHO'BA. TARAQQIYOTGA OLIB BORUVCHI USTUVOR QADRIYATLARNI AHOLI ONGIGA SINGDIRISH MASALALARI	493
90	Ma'naviy yangilanish va barkamol avlodni tarbiyalash ehtiyoji Qiyom Nazarov	493
91	Ikkinchi jahon urushi yillarida o'zbekistonlik "mehnat armiyachilari"ning ma'rifiy faoliyati Kurbanov Xurshid Raupovich	498
92	Ma'naviy ideal: yangi nigoh va zamonaviy yondashuvlar Sultonov Fozil Hojievich Hojiev Farhod Jumaboevich	502

93	Xorijdagi o‘zbeklar: milliy o‘zlik va ijtimoiy faollik talabi Yakubov Sobirjon Salimovich	510
94	Volontyorlik - o‘zbekiston ijtimoiy faol yoshlarining milliy qadriyati Sultanov Fozil Xojiyevich Muzaffarov San’atbek Ikromjon o‘g‘li	515
95	Yoshlar va ijtimoiy faollik: ma’naviy tarbiya roli Nargiza Mirzaaxmedova	520
96	Globalashuv jarayonida yoshlarda ijtimoiy faolligi va uning ko‘rinishlari Jo‘rayev Axadjon Ilyosjon o‘g‘li	525
97	Ma’naviy inqiroz: tarix va bugun Nodira Ibrohimova	529
98	Vatanparvarlik shakllanishining ma’naviy – axloqiy asoslari Aliyeva Dilbar Valiyevna	533
99	Shahar madaniyatida estetika va badiiylikning ahamiyati Abdullayeva Xafiza Olimxo‘jaevna	540
100	Yaralmishning intellektual yaratig‘i ma’naviy hodisaga aylanishi – jiddiy izchil izlanishlar samarasi va yangicha ijodiy barkamollik alomati Allayorov Safar Xushvaqtovich	549
101	Jamiyat madaniy taraqqiyoti tushunchasining kulturologik va ijtimoiy-falsafiy tahlili Tilavova Zulayho	556
102	Ilm-fan sohasidagi hamkorlik aloqalarida o‘zbekistonning o‘rni (xx asrning 60-70 yillari misolida) Sarvar Axmedov	563
103	Yunus emro she’riyatining milliy-tasavvufiy omillari Norova Mahbuba Ismatovna	568